

השמים דברתי עמכם. לא תעשון אתי".

ודרשו חכמים במסכת עבודה זרה [מג א] "לא תעשון" כדמות שמשוי, העומדים "אתי".

והניחה הגמרא כי "שמיים העומדים אתי", משמעותם: שמש, ירח וכוכבים.

ומתריצין: אמר אביו: לא אסרה תורה לעשות אלא שמשין שאפשר לאדם לעשות כמותן ממש. כגון אלו השנויים בברייתא דלהלן:

כדתניא: לא יעשה אדם בית שהוא כתבנית היכל, כמידת היכל בית המקדש, בארכו, רחבו, וגבהו, ופתחיו כשיעור מידת פתחי היכל. אבל אם שינה במקצת מותר. [רש"י ע"ז מג א].

ולא אכפדרה, כתבנית אולם שהיה לפני היכל.

ולא חצר, כנגד [כמידת] העזרה.

ולא שלחן כנגד השלחן שבמקדש.

ולא מנורה כנגד המנורה שבמקדש, שהיו בה שבעה נרות.

אבל עושה מנורה של חמשה נרות, ושל כד-ב ששה נרות, ושל שמונה נרות.

ומנורה של שבעה — לא יעשה אפילו של שאר מיני מתכות.

כי אף על פי שבענין המנורה נאמר: "ועשית מנורת זהב טהור", בכל זאת הגמרא במנחות [כח ב] דורשת מן הכתוב, שאם עשאה משאר מתכות היא כשרה, לפיכך אסור לעשות כדוגמתה גם משאר מתכות.⁽²⁷⁾

רבי יוסי בר יהודה אומר: אף של עץ לא יעשה.

מפני שאף אם עשו במקדש מנורה מעץ, הרי היא כשרה, בדרך שעשו מלכי בית חשמונאי, כאשר נצחו את היוונים והוציאו מירושלים וטיהרו את המקדש, והיו עניים ולא יכלו לעשות את המנורה מזהב.

ומהם נלמד שאף מנורת עץ כשרה [וטעמו של רבי יוסי בר יהודה מפורש במנחות שם⁽²⁸⁾].

אמרו לו חכמים: וכי משב ראייה שאף מנורה של עץ כשרה!?

והרי המנורה שעשו מלכי בית חשמונאי לא של עץ היתה!

27. שנאמר: "ועשית מנורת זהב טהור, מקשה תיעשה המנורה". ודרשו חז"ל: "ועשית מנורת" — הרי זה כלל. "זהב טהור" — פרט. "מקשה תיעשה" — חזר וכלל, ו"כלל ופרט וכלל" — מלמד שצריך שהכלל יהיה כעין הפרט. כשם שהפרט [זהב] הרי הוא מתכת, אף הכלל מדבר במיני מתכות בלבד. רש"י.

28. ומובא ברש"י כאן, והיינו, שרבי יוסי בר יהודה דורש את הפסוק הנ"ל [בהערה הקודמת] בדרך לימוד של "ריבוי ומיעוט" [ולא ב"כלל ופרט"] ומדרך זו למדים שהתורה מרבה את כל המינים ואינה ממעטת אלא מין אחד. והיינו מנורה של חרס.

אלא שפודין של ברזל היו, וחיפום בכעין, בדיל. (29)

וכאשר העשירו — עשאום של כסף.

חזרו והעשירו יותר — עשאום של זהב.

ולעולם אין המנורה כשרה בשל עץ, אלא בשל מתכת בלבד.

ומדברי הבריייתא למדנו שאין איסור לעשות כדמות השמשים של ה', אלא רק בדומים להם ממש. ומאחר שאי אפשר לעשות כדמות הלבנה ממש, מותר לעשות כצורתה.

ותמהינן: וכי שמשין שאי אפשר לעשות כמותן — מי שריי! וכי מותר לעשות כמותן?!

והתניא: נאמר [שמות כ]: "לא תעשון אתי".

לא תעשון כדמות שמשיי המשמשיין לפני במרום.

ומניחה הגמרא שהשמשים ב"מרום" הם השמש והירח והכוכבים, שאי אפשר לעשות כמותם ממש!

ומשינן: אמר אביי: לא אסרה תורה לעשות כדמות השמש והירח והכוכבים שבמרום.

אלא זה שאסרה תורה לעשות הוא דמות "ארבעה פנים" בהדי הדדי. פני שור, אדם, אריה ונשר בחיה אחת.

וזה כדוגמת חיות הקדש, כמבואר בתחילת ספר יחזקאל. (30)

ומשמעות "אתי" — דמות החיות השוכנות אצלי. (31)

ומקשינן: אלא, מעתה, פרצוף אדם לחוריה — תשתיי! מאחר שאחד מארבעת הפנים של חיות הקדש הם פני אדם, ואמר אביי שאין איסור אלא כאשר עושים את דמות ארבעת הפנים יחד, אם כן, מותר לעשות דמות פרצוף אדם לבדו!

אלמה, למה תניא: כל הפרצופות מותרין לעשות כדוגמתן, חוץ מפרצוף אדם.

אמר רב הונא בריה דרב אידי: מפרקיה דאביי שמייעא לי, שמעתי משיעורו של אביי, שכך הוא דרש את הפסוק "לא תעשון אתי" — לא תעשון אותי!

כלומר, כדמות אדם, לפי שכך אני נראה בו לנביאים בחזיונם. (32)

ותמהינן: ושאר שמשיין — מי שריי! וכי מותר לעשות כדמות שאר השמשיין חוץ מצורת אדם?

29. רש"י עבודה זרה מג.

30. שלחיות הקודש יש 4 פנים לכל אחת מהן. והיינו פני שור אדם אריה ונשר.

במסכת חגיגה [יב ב] אמרו שיחזקאל הפך את השור לכרוב, וליפכך מסתפק הש"ך [יו"ד קמא כ], האם מה שהזכיר רש"י כאן שור, זה

לאו דוקא, או שמאחר שהיה שור במרכבה בזמן שנאמר המקרא, לפיכך גם בזמננו אסור לעשות צורת 4 פנים ושור ביניהם.

31. רש"י עבודה זרה מג.

32. ר"ח ריטב"א. [אבל חס ושלום שיהיה לבורא יתברך דמיון לגוף כלל. ריטב"א].

ומתצינן: **כי תניא** **ההיא**, כל כוונת הברייתא ההיא, היא לענין שאסור **לעבד**, אבל מותר לעשותם.

ותמהינן: **אי**, אם הברייתא מדברת לענין **לעבד**, הרי אפילו לשלשול תולעת קטן נמי אסור לעבוד! ולמה הזכירה הברייתא רק את שוכני השמים?

ומתצינן: **איך הכי נמי**. אכן הברייתא בהמשך דבריה אומרת שאף לשלשול אסור לעבוד.

דתניא בברייתא:

"אשר בארץ" — לרבות הרים וגבעות ימים ונהרות אפיקים [מוצאי מים] וגאיות.

"מתחת" — לרבות שלשול קטן [הדר מתחת לארץ בתוך הקרקע].

אך הגמרא דוחה את דברי אביי:

והא תניא: **"לא תעשון אתי"** — לא תעשון כדמות שמשוי המשמשין לפני במרום. כגון: **אופנים, ושרפים, וחיות הקודש, ומלאכי השרת!** (33)

אמר תירץ אביי: לא אסרה תורה אלא שמשין שבמדור העליון, ברקיע השביעי העליון, שנאמר "אתי".

אבל חמה, לבנה, כוכבים ומזלות, אינם גבוהים כל כך, אלא ברקיע השני הם.

ותמהינן: וכי שמשין שבמדור התחתון — מי שרי?! וכי מותר לעשות כדוגמתן?!

והתניא: נאמר [שמות כ]: **"לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת"**. ודרשינן:

"אשר בשמים" — לרבות חמה ולבנה, כוכבים ומזלות.

"ממעל" — לרבות מלאכי השרת!

[ב] הט"ז [שם] תירץ שהפסוק משמיענו שאם עשה צורת ד' חיות יחד צריך לפחות [לחסר ולהזיק] לכל ארבעת הצורות.

[ג] תוספות בתירוץ שני מתרצים שהפסוק משמיענו שאם היתה לפניו צורת אדם עשויה, אסור לו להוסיף עליה את צורות שלשת הפרצופין האחרים. וכן כתב הש"ך שם בשם הסמ"ק.

[ד] הש"ם שם מביא תירוץ נוסף של תוס', שהפסוק השמיענו שהעושה צורת ארבעת פרצופין עובר בשני לאוין.

כתב הט"ז [שם], שאין איסור אלא כשעושה צורת אדם שלם, וכן בכל ארבעת החיות. אבל אם עושה את פניהם בלבד, מותר. עיין שם. [וכן כתב הש"ך סוף ס"ק כה בענין כל הצורות ע"ש].

33. בשלחן ערוך [יורה דעה קמא ד] פסק [על פי הגמרא בעבודה זרה מג] שאין איסור אלא בארבעת הפנים ביחד. [אדם שור אריה ונשר], או צורת שרפים ואופנים, ומלאכי השרת וצורת אדם.

וקשה: הרי מבאור בגמרא שצורת אדם לבדו אסורה!

[א] הר"ן תירץ שכאשר צורת האדם מצורפת לצורות נוספות, הייתי חושב שדבר זה מותר מפני שאין זו צורת אדם, וכן אין זו צורת מלאכי השרת שלהם כנפים. ולכן הוצרך הכתוב לאוסרו. וכן תירצו תוספות בתירוץ הראשון.

ותמה הט"ז [שם ס"ק א]: לפי זה אם יעשה צורת אדם עם פרצוף אחד או שנים מהחיות הנ"ל יהיה מותר? ולא שמענו דבר זה!

ותמהינן: ועשייה גרידתא — מי שרי?!?

וכי מותר לעשות כצורת השמיים שבמרום
שלא על מנת לעבדם?!

והתניא: "לא תעשון אתי" — מלמד, שלא
תעשון כדמות שמשוי המשמשין לפני,
כגון: חמה ולבנה כוכבים ומזלות!

ומכאן מוכח שאסור לעשות כצורת שמשוי
מרום אפילו שלא על מנת לעבדם.

וחוזרת קושית הגמרא דלעיל: איך היו לרבן
גמליאל צורות לבנה? הרי אסור לעשותם?

ומתריצין: שאני שונה רבן גמליאל,
דאחרים, נכרים עשו לו אותם.

ואף על פי שגזרו חכמים שאסור לומר לנכרי
לעשות דבר איסור, לצורך מצוה התירו
[תוספות. ריטב"א].

ומקשינן: והא רב יהודה, דאחרים עשו לו
צורה אסורה בטבעתו [טבעת ובראשה
חותמת, שבה היה רגיל לחתום], ואף על פי
כן אמר ליה שמואל לרב יהודה: שיננא
["שנון"]! סמי השחת עיניה דצורה דין.
השחת את צורתה של זאת.

ומתריצין: התם [שם] הותמו בולט הוה.

ואסור לעשות כן משום חשדא שיחשדוהו
שהוא עובד לצורה זו עבודה זרה.

כדתניא: טבעת ובה צורה שאסור לעשותה:

אם הותמו בולט — אסור להניחה באצבעו
מפני חשד.

ומותר לחתום בה על שעה [כפי שנהגו
בימיהם], כי כאשר חותמים בה על השעה,
בליטת הצורה שבטבעת, גורמת לשעה
לשקוע באותה צורה, ומותר לעשות צורה
שוקעת.⁽³⁴⁾

ואם הותמו שוקע — מותר להניחה
באצבעו.

ואסור לחתום בה על שעה, כי בשעה
נעשית צורה בולטת.

ולכן, שמואל אמר לרב יהודה שישחית את
הצורה הבולטת שהיתה בטבעתו.

ומתוך דברי הגמרא להלן יתבאר מדוע רבן
גמליאל לא היה צריך להשחית את הצורות
שבידו.

ותמהינן: ומי חיישינן לחשדא?! וכי אנו
חוששין לחשד זה?!

והא הויא בי כנישתא ד"שף ויתיב"

ועיין הגהת הגר"א שו"ע יו"ד קמ"א סעיף
קטן כ"ה.

והט"ז [יו"ד קמ"א ס"ק י"ב] מביא בשם
הרמב"ן והר"ן שאפילו בשאר הצורות אסור גם
אם אינן בולטות, וכן מסקנת הטור. ולפיכך כתב
שלהלכה אין להקל בזה. [וכל זה בצורה שלמה,
וכמו שנתבאר לעיל בסוף הערה 33].

34. הגמרא לא תירצה לעיל שלרבן גמליאל היו
צורות לבנה שוקעות. ומכאן למד רבנו תם,
שלענין חמה לבנה וכוכבים אפילו צורה שוקעת
אסור. מפני שאינם בולטים ברקיע. [כן כתבו
תוספות והרא"ש בשם רבנו תם ור"י וריב"א
בעבודה זרה מ"ג. וכן הביא הטור יו"ד קמ"א
בשם ר"ת].

הוה — היו עשויות חוליות, ולא היה מחברם אלא בשעת בדיקת עדים, ולא ראו זאת כל יום, ולפיכך אין חשד בדבר.⁽³⁵⁾

ואיבעית אימא: רבן גמליאל עשה בעצמו את צורות הלבנה שבידו,⁽³⁶⁾ משום שכדי להתלמד עבד, עשה זאת.

וכתיב [דברים יח]: "לא תלמד לעשות כתועבות הגויים ההם". ודרשין:

לא תלמד על מנת לעשות — אבל אתה למד לעשות על מנת להבין ולהורות.

מתניתין:

מעשה שבאו שנים עדים, ואמרו ראינוהו [את חידוש הירח] בשחרית במזרח.

ובערבית ראינוהו במערב.

כה-א

אמר רבי יוחנן בן נורי: עדי שקר הם, כי לא יתכן שבתוך 12 שעות תתרחק הלבנה כל כך.⁽³⁷⁾

כשבאו ליבנה, קיבלן רבן גמליאל. וטעמו יתבאר להלן.

ועוד מעשה, שבאו שנים ואמרו ראינוהו

בנהרדעא, והלא באותו בית כנסת שהיה ב"שף ויתיב" [שם מקום] אשר בנהרדעא, הוה ביה אנדרטא, צורת דמות המלך.

ובכל זאת הווי עיילי, היו נכנסים בו רב, ושמואל, ואבוה דשמואל, ולוי, ומצלו התם, ומתפללים שם.

ולא חיישי לחשדא, לא חששו שיחשדו בהם שמא הם מתפללים לעבודה זרה!

ומכאן ראייה שאין חוששים לחשד זה!

ומתצינן: צורה השייכת לרבים, כגון בבית הכנסת, שאני, היא שונה מצורה השייכת ליחיד, שמתור לקיימה היות ואין חושדים ברבים.

ותמהינן: והא רבן גמליאל — יחיד הוא! ואף על פי כן, הוא השתמש בצורות הלבנה שהיו לו ולא חשש לחשד!

ומתצינן: אף על פי שהצורות היו שלו בלבד, בכל זאת כיון דרבן גמלא נשיא הוא — שכיחי רבים גביה. רבים שכיחים בביתו, והרי זה כצורה של רבים, שאין חושדים בהם.

איבעית אימא, ואם תרצה, תוכל לתרץ, שצורות הלבנה שביד רבן גמליאל דפרקים

35. רש"י במסכת עבודה זרה מג ב.

36. ריטב"א ד"ה ואי בעית אימא דפרקים הוה. עיין שם.

37. כך פירש רש"י.

אך, רש"י מביא בשם רבותיו פירוש אחר: מעשה שבאו שנים ואמרו: ראינוהו שחרית במזרח — את הירח השייך למחזור

הישן, וערבית במערב — את הירח השייך למחזור החדש.

אמר רבי יוחנן בן נורי: עדי שקר הם מפני שבין המחזור הישן למחזור החדש הלבנה מתכסה מן העין 24 שעות [כמבואר לעיל כ ב].

אך רש"י דוחה פירוש זה מלשון הגמרא. עי"ש. והריטב"א מביא שכפירוש רבותיו של רש"י מבואר בירושלמי